

גנוזות

רבינו סעדיה גאון זלה"ה

ספר קורות הזמן [פרק ה (א)]

בעריכת הרב ישי רונן

פרק זה המכיל את חציו הראשון של הפרק החמישי מספר "קורות הזמן" מצטרף לארבעת הפרקים שפורסמו בגליונות הקודמים (רכח, רל, רלא, רלב), אשר בהם הובא לראשונה תרגום ספר "קורות הזמן" ללשון הקודש, עם הערות וביאורים והשוואה לשאר כתבי רס"ג. לפרק א' הוקדם מבוא מקיף לחיבור זה ובירור אודות בעלותו של רבינו סעדיה גאון עליו, ואשר חיברו באחרית ימיו בהיותו בן 44 שנים, בשנת ד'תרפו (926).

גם הפעם אקבע ברכה להאי גברא רבה ר' עזרא קורח שליט"א, שהואיל להגיה את התרגום כולו ולהאיר עיני במקומות רבים, תהי משכורתו שלימה מעם ה' אלהי ישראל. שלמי תודה לר' דוד יוסף שליט"א שליבן יחד עמי סוגיות רבות הקשורות לענינים הנידונים בהערות ושכמ"ה. ממקור הברכות יתברך ר' יהודה זייבלד שליט"א שצירף וזיקק את המאמר כולו והעיר הערות חשובות שהובאו במקומם, וכן הציע שיפורים רבים בתרגום שהיו לי לעינים.

המילים הכתובות במקור הערבי בלשון הקודש הובאו בתרגום באות עבה, משום התועלת שיש בכך לעמוד על לשון רבינו בדיוק.

להלן רשימת מספרי המדף של קטעי הגניזה השייכים לחיבור זה ממוינים לטפסים, ואשר חלקם זוהו בס"ד לראשונה בשעת הכנת מהדורה זאת [טופס ד מכיל נוסח מקוצר של החיבור].

27	קמברידג'	T-S NS 303.17	פרקים ד - ה
32	קמברידג'	T-S NS 260.58	פרק ה
37	קמברידג'	T-S NS 303.16	פרק ה
21	אוקספורד	heb. e.45/21	פרק ה
31	אוקספורד	heb. e.45/29	פרק ה

כתאב אלתאריך

[א 224] ואַלְקָסֶס אֶלְכָאמֶס¹ גַּמְלָתָה תַּקְצִיד סֵנִי, וְדָרְךְ מִדְּ וְלִד דְּאוֹד אֵלֵי אֲבֵר אֲנִיבֵא בְּנֵי אִסְרָאֵל [ג 3] וְהוּ עֲזָרָא עֵלִי אֶלֶס.

תפצילתה עמר דאוד ע' סנה ומא פיהא מן אלחואדת למא צאר לה י"ה סנ' נבי³ שמואל ולמא צאר לה כ"ח סנ' מלך שאול וכאן ווירא אבנר בן נר עם שאול ופתח לבני⁵ אסראל פתוחא כתיבה פי אלסנה אלואלי ואמר פי אלסנה אלתאניה במחארה עמלק פנזא פיהם ובקי מנהא בקיה וכאן פי דלך שאלמא.

פאוחא אללה אלי שמואל באן [א 25] יכתלעה וינצב מכאנה דאוד פפעל דלך וצאר אלי בית לחם והי קריה לסבט יהודה אלתי כאן ישי⁶ אבו דאוד יסכנהא וכאן ליישי ח' בנין וכאן דאוד אצנרהם פלמא צאר אליה שמואל וקאל לה אן אללה קד אכתאר אחד אולאך מלכא עלי בני אסראל אמר ישי ו' אולאדה באן יגונו בין ידיה פלם ירא פי ואחד מנהם אלעלאמה אלתי ערפה אללה איאהא פבעת וגאב בדאוד מן רעי גנמה פמסחה באלדהן אלדי כאן ימסחון בה אימתהם ומלכיהם [א 25] וואל אלתאיד ען שאול מן וקתה וצאר [ג 3] אלי דאוד. פאול פתח אן פתח קתל טאלות⁷ והו גליות וכאן גבארא מן אלפלסטינין⁸ ודלך פי סנה אלל' לעמר דאוד וחיניד רגע אלתרביד לשאול ואכד דאוד פי אן יגנח חתי בעת בה שאול מן חרב וגירה ואחבתה אלאמה וזונה שאול באכנתה ואסמהא מיכל. פלמא ראי שאול אקבאלה חסדה ואראד קתלה פכאן יחרב מן בין ידיה אלי אלגב[א] וגיירה⁹ ושאול פי טלבה ולא יטפר בה.

ופי [א 26] וקתין טפר דאוד בשאול ואמכנה קתלה ולם ישע הואה. אלואלה פי מנארה דכלהא שאול ליתהא פיהא ודאוד מכתפי פי ואויה מנהא ולם יעלם בה פהם מן כאן מעה בקתלה פמנעהם פאכד מן טרף אוארה עלאמה אמהרהא עליה מן בעד מדה.¹⁰ ואלב' פי טרף אלסמאמה והי בריה נאם שאול וכל מן מעה פאתי דאוד באללי חתי אכד מן ענד ראסה אדאזה מא וטברוין, ליריה איאהמא עלאמה.

ופי אכר הדה אלסנה תופי שמואל אלנבי ולה נ"ב סנה ובעד דלך בד' שהור קתל שאול [א 26] פי אלחרב הו וג' בניה ואסמאיהם יהונתן ואבינדרב¹¹ ומלכישוע.

פאנתהי אלי דאוד כברה פי אליום אלג' ורגע אלי אלבלד ולה ד' סנ' פצאר אליה סבט יהודה פבאיעו לה ואקאם מלכא עליהם וחרדה ז' סנין ו' אשהר ודלך אנהם סבטה לון דאוד בן ישי ב' עובר ב' בעז ב' סלמא ב' נחשון ב' עמינרב ב' רם ב' חצרון ב' פריץ ב' יהודה.

וכאן פי אלסנה אלל' לעמר [ז 1] דאוד מאת שאול וחזון עליה ולען מוצע מצרעה פצאר פיה [א 27] מענן עלי מר¹³ אלדהר אלא ינול עליה אלמטר.¹⁴

ופי הדה אלסנה באיע אליו"א סבט לאיש בשת בן שאול ואקאם עליהם¹⁵ סנתין. ופי הדה אלסנתין כאן וויר שאול אבנר וויר דאוד יואב בן צרויה אכרא יתחארכאן.

תם קתל איש בשת בן שאול פי סנה ד"ג לעמר דאוד ואקאם¹⁶ אליו"א סבט ה' סנין בלא מלך.

פלמא כאנת פי סנה אלל' צארו אליו"א סבט אלי דאוד אנמעין ובאיעו¹⁷ לה פי חברא וצאר מלכא עלי גמיע אלסבאט ד"ג ס'.

ואנתקל מן חברא אלי בית אלמקדס קבל אן יבני אלבית [א 27] ופתח לבני אסראל פתוח כתיב פי בלד פלסטין ופי בלד מאב ועמון וחלב ונציבין וארמן וגיר דלך. וקתל ג' אכזה טאלות¹⁸ והם סכבי¹⁹ ולחמי וישבי ו[דון] אלואיד אלדי כאנת אצאבע ידיה ורגליה כ"ד.

2 י"ה] כצ"ל, ובא י"ח.

3 נבי] ד 2 נבא.

4 כ"ח ד 2 ג 3] א בטעות: כ"א. מכאן בד 2 הובאו המאורעות בערבוביה ולא צויינו נוסחאותיו.

5 עד כאן ג 3 ב.

6 ישי] כצ"ל, ובא שי. וכן בסמוך.

7 ג 3 נוסף: ואסמה באל ...

8 עד כאן ג 3 א.

9 וגירה] כצ"ל, ובא וג'דהא.

10 מדה] כצ"ל, ובא מנה.

11 ואבינדרב] כצ"ל, ובא וישי.

12 בא נוסף כאן בשיגרה מהעמוד הקודם: פיה.

13 מר] ז וגה.

14 אלמטר] ז לא מטר ולא טל.

15 ז נוסף: מלכה.

16 ואקאם] ז ובקי.

17 אג'מעין ובאיעו] א באיעו. עד כאן ז 1ב.

18 ד 2 נוסף: הוא גלית.

19 סכבי] כצ"ל, ובא ספי.

ולד לה ולד²⁰ מלך עלי שבט יהודה [ז א2] ו²¹ בנין ובעד מא [ד3 א] ולי עלי באקי אלאסבאט י"ג בני.²²

ופי סנה נ"ח מן עמרה כאנת²³ קצה²⁴ אוריה.²⁵

ופי סנה ס' מן עמרה קתל אבשלום, והו אבנה אלאבכר, וכו' וכו' הרב אלי גשור ואקאם תם [א28 א] ג' סנין.

ופי סנה ס"ג מן עמרה²⁶ אסמעטף יואב דאוד על[י] אבשלום פאמנה ורנע ואקאם בבית אלמקדם סנתין.

ופי סנה ס"ו כרנ אבשלום הרא שאר עלי אביה, פלמא חס דאוד באבנה מקבל אליה כרנ ען בית אלמקדם לאילא יכרב אלבלד וצאר אלי גאנב אלארדן ואקאם²⁷ איאמא²⁸ חתי וחק עליה אבשלום פלקיה יואב בפיה יסירה פנצרה אללה עליה ואנהום אבשלום פאדכלתה דאבתה תחת שגרה בטם עטימה, פתעלק בהא שגרה וגאות אלאבנה מן תחתה פבקי מתעלקא בשערה פאקבל [א28 ב] אליה יואב פאכר ראסה וחון דאוד עליה חונא שדירא.

ומן סנה ס"ז ואלי אבר עמרה [ז2 ב] אכר פי ערה מא יחתאנ אליה בית אלמקדם ואצלאחה מן אדרהב [ו] אלפצה ואלנחאם ואלחריד ואלחנארה ואלכשב וסאיר מא יחתאנ אליה לאן אללה אוחי אליה באן סלימאן אבנה יבניה.³⁰ פכאן מא אעדה לה מן אלמאל ק' אלף בדרה עין ואף אלף בדרה פצה יכון אלגמיע אלף בית מאל ות' בית מאל³¹ ודלך מאל אלפי וכל גנימה לא יוכר מנהא גיר אלקות [א29 א] לאנהא מחפוטת עליהם (וא) כנהם געלוא אלכל צואפי³² לה גל גלאלה.

ופי סנה אלע' קסם בני לוי ובני הרון כ"ד קסם כל קסם מנה כדמה בית אלמקדם אסבועא ודלך נובה פי כל³³ כ"ד אסבוע.

פלמא חצרתה אלופא³⁴ דעי בסלימאן אבנה פאמרה בטאעה אללה תבארך ותעאלי ותקואה ואסתכלפה עלי בני אסראיל ואמרה בבני בית אלמקדם ודפע כתב חרודה וכל מא יחתאנ אליה ותופי דאוד ולה ע' סנה.

ומלך בעדה סלימאן אבנה וקד כאן מצת לה י"ב סנה [א29 ב] מן עמרה פרזקה אללה תב' ותע' מן אלעלם ואלחכמה מא כאן גמיע בני אסראיל [ז1 א] והאבות ויתקוה³⁵ ומן דלך מא תכשבה בין אלפלצטיניין³⁶ ומא פאין לאהל אלימן ואהל מצר בה ומלך עלי אלקום מ' סנה אקאם מנהא ג' סנין קבל אן יאכר שי פי עמרה בית אלמקדם פלמא כאנת אלסנה אדר' אבתרי בה ודלך פי שחר אייר וכאנת תלך אלסנה סנה ת"פ³⁷ לנבוה מוסי ע' אלס'. פאן מן אחד אנהא תויד מ' סנין פרדך [א30 א] תגמע הרה אלסנין אלמבסוטה פליעלם אן אלתחציר וגב³⁸ אסקאטהא לאן אלמדברין מן מוסי אלי סלימאן י"ח³⁹ פיגב אן⁴⁰ תסקט סנה מן בין כל מדברין אד לים פי אלעארה אלנאריה אן יכון אלרוסא⁴¹ ירוסון פי אור אלסנה מן סני אלתאריך כל ירוסון פי בעצהא ויקבצון פי בעצהא פתחסב גמיע סנתין.⁴²

20 ולד] נויבאזיר כתב: ולה.

21 ו' ז ט'.

22 בני ז ולד.

23 כאנת] א כאנה.

24 קצה] ד3 קצת.

25 ז נוסף: החתי.

26 מן עמרה] א ליתא.

27 ז נוסף: כדלך.

28 עד כאן ז א2.

29 ז נוסף: דאוד. ולפני כן חסר.

30 יבניה] ז יבני אלבית.

31 ראה מש"כ בתרגום אודות כפילות זו.

32 צואפי] כצ"ל, ובא ז צואף.

33 עד כאן ז א2.

34 אלופא] כצ"ל, ובא אלפואה.

35 ויתקוה] ז ויכאפיה.

36 אלפלצטיניין] ז אלסלפתיין.

37 ת"פ א ז] ד3 ת"ק.

38 וגב] ד3 יוגב.

39 ז נוסף: רג'ל.

40 עד כאן ז א1.

41 אלרוסא] א אלריסא.

42 סנתין] א ס"ב [-ב' סנה].

ואקאם יבני⁴³ אלבית ז' סנין ופרג מנה פי אלסנה אלי"א מן מלכה וכאן טול אלבית אלכאין סתין⁴⁴ דראע פי ערין כ' דראע פי ארתפאע ל' דראע וטול מחיש [א 30ב] אלבית וערצה ת"ק פי ת"ק, תם נמע אליה בני אסראיל וקרב פיה אלקרובין ודעא רבה פנול אלנאר מן אלסמא פאחרקתהא.

ומן אלסנה י"ב אבתדי פי בני קצר למלכה פי ציון פאקאם יבניה י"ג סנה אלי אלסנה אלראבעה ועשרין מן מלכה, ופי אלסנה אלכ"ה גאתה מלכת שבא⁴⁵ ומן מעהא ואטאעיה גמיע מלך אלארץ וכאנו יהרון אליה פי כל סנה מן אלהב ואלפצה ואלתיאב ואלטיב ואלדואב ואלסלאח חסב מכנתהם. [א 31א] וכאנו יסתפתוה פי כל שי וכל מהמה ויסאלוה ען⁴⁶ כל כפיה, ותופי ולה ג"ב סנה וכאן לה עלי בני אסר' וצאוף תקילה נצב להא י"ב רנלא מן י"ב סבט פכאן כל ואחד מנהמא יקים בהא שהרא מן שהור אלסנה.

פלמא אנתהת אלריאסה אל רחבעם אבנה אנתמע אלקום אליה וקאלו לה אבוך כאן קד תקל עלינא אלמון פנחב מנך אן תכפפהא חתי נבאיע קך פאסתאגלהם⁴⁷ ג' איאם ושאור אלחכאר אלדין כאנו יחצרון מלס אביה פקאלו לה אלסם אנך אן רפק[ת] בהם אליום כאנו עביר טאעתך טול אלומאן, פתרכהם ושאור אלחכראת אלדין כאן [א 31ב] ינאדמהם פק[א]לו לה לא תטהר להם אלא צראמה לילא יטמעו פך, פלמא רגע אלקום פי אליום אלג' קאל להם מבאלגא בנצרי⁴⁸ אנלס מן מתן אבי פשקו אלעצא וקאלו לא טאעה לא קך ולא לאבוך ולא לנך, פאנצרף⁴⁹ ענה גמיע אלאמה ומצו באיעו לרגל מן סבט אפרים יקאל לה ירבעם בן נבט ולם יבך מעה גיר סבט יהודה ובנימן פקט, פמלך עליהם י"ז סנין, ואקאם עלי סנו דאוד וסולימאן⁵⁰ ג' סנין, תם כאלף פי אלסנה אלד'. פלמא כאן אלסנה אלה' גאה שישק מלך [א 21] מצר פנחב מאלה וגמיע [א 32א] מא דכרה סלימאן ולם יוקתל אחד.⁵¹

ומלך בעדה אביה אבנה ג' סנין והו חארב ירבעם לירתגע אלמלך מנה וטפר⁵² בה ולם יתם לה רגוע אלמלך מנה.⁵³ ומלך בעדה אסא אבנה ואחר וארבעין סנה, ופי אלסנה אלכאמסה עשר מן מלכה כרג אליהם וזה אלכושי בגיש עשים פרעא אסא רבה פאהומהם בין ידיה.

ומלך בעדה יהושפט אבנה כמסה ועשרין סנה, תם נאו בני אלעוין⁵⁴ ליחארבוה פי בריה ירואל פאוקע אללה עז וגל⁵⁵ סיופהם בעין פבעין⁵⁶ פתפאנו וכאף יהושפט נמיע אלממם והו כאן מעני [א 21ב] כתירא בתרתיב אלחכאם ליחכמון פי אלאמה באלחק ואלספרא יעלמון אלתוריה ופקההא.

[א 32ב] ומלך בעדה יהורם אבנה⁵⁷ ח' סנין.

ומלך בעדה אחזיה אבנה סנתין תם קתל.

וכאנת⁵⁸ פתרה סנה סנין לאן עתליה אפנת גמיע⁵⁹ נסל דאוד פלם יבך מן דרייה אלמלך⁶⁰ אלא יואש בן אחזיה והו אבן סנה. פלמא מצת לה⁶¹ סבע סנין נמע יהוידע אלהארוני אלקואד ווזה אלאמה פבאיעו לה ועקרו לה אלמלך ואקאם מלכא עליהם מ' סנין.⁶² ופי אלסנה אלתלאהתה ועשרין מן מלכה טרא⁶³ בית אלמקם ותם⁶⁴ מא כאן קד⁶⁵ [א 31] תשעת מנה.

43 יבני] ד 3 פי בנא.

44 סתין] א ס'.

45 מלכת שבא] א מלכה סבא.

46 ען] כך השלים נויבאויאר, ובא ע'.

47 פאסתאג'להם] כך הגיה נויבאויאר, ובא פאסתאג' להם.

48 בנצרי] כצ"ל, ובא כנצרי.

49 פאנצרף] כצ"ל, ובא פאשרף.

50 וסולימאן] ד 3 ליתא.

51 יוקתל אחדא] א יקתל אחד.

52 וט'פר] א פט'פר.

53 מנה] א ליתא.

54 אלעוין] ו 21 אלעין.

55 עז וגל] א ליתא.

56 בעין' פבעין] א פי בעצ'הם בעין'.

57 יהורם אבנה] א ומלך בעדה יהורם אבנה ח' סנין.

58 וכאנת] א וכאן.

59 לאן עתליה אפנת ג'מיע] ו 21 ומאת עתליה אביה וגמיע.

60 דרייה אלמלך] א דריתה.

61 מצ'ת לה] ו 21 כאן.

62 מ' 21 סבעין.

63 טרא] א טהא.

64 ותם] א ורמם [-וחדש].

ומלך בעדה אמציה אבנה במס עשר סנה אלף אן קתל פי קריה יקאל להא לביש.
ומלך [א 33] בעדה עויהו אבנה אתנין וכמסין סנה אלא אנהא כאנת מנצה במא חל⁶⁶ בה מן אלברץ ענר דכולה אלף בית
אלמקדם ומלך דרגה הרון אלנבי פכאן אלתדביר פי אכרהא⁶⁷ ליותם אבנה.

ספר קורות הזמן

פרק חמישי (א)

והפרק החמישי כללותו חמש מאות תשעים וארבע שנים, וזאת מאז שנולד דוד, עד אחרון
נביאי בני ישראל, והוא עזרא עליו השלום.⁶⁸

פירושם, חיי דוד שבעים שנה.⁶⁹ ואלו הם המאורעות שארעו בהם, כאשר מלאו לו חמש
עשרה שנה נתנבא שמואל⁷⁰, וכאשר מלאו לו עשרים ושמונה שנה⁷¹ מלך שאול⁷², והיה
שרו אבנר בן נר דוד שאול.⁷³ וכבש לבני ישראל כיבושים רבים בשנה הראשונה⁷⁴, ונצטווה
בשנה השניה⁷⁵ במלחמת עמלק, ונפרע מהם, והשאר מהם שארית, והיה בכך עוון.⁷⁶

ואמר ה' בחזון לשמואל שידיח אותו ויעמיד במקומו את דוד, ועשה זאת, והלך אל בית
לחם - והיא עיר לשבט יהודה אשר היה ישי אבי דוד שוכן בה. והיו לישי שמונה בנים, ודוד
היה הקטן ביותר מהם⁷⁷, וכאשר הלך אליו שמואל ואמר לו כי "ה' בחר באחד מבניך

65 עד כאן 21 ב.

66 חל] א בלי.

67 פי אכרהא] 31 פאכרהא.

68 כמ"ד במגילה (טו). שמלאכי זה עזרא. וכתב רס"ג בספר ההכשרה לעבודת ה' (פירושו לישעיה סב ו-ז)
שמלאכי היה אחרון הנביאים. ומקורו מסוטה (מח:).

69 ככתוב (שמואל ב' ה ד) בן שלשים שנה דוד בּמִלְכוֹ אַרְבָּעִים שָׁנָה מֶלֶךְ. ובמדרש תדשא (פרק י): שני חיי
דוד המלך עליו השלום היו שבעים שנה (וראה ילקוט שמעוני בראשית רמז מא).

70 רבינו קבע לעיל בסוף הפרק הרביעי ששמואל נתנבא לראשונה כשהיה בן ארבעים, ע"ש ובהערה. וא"כ זהו
החשוב: דוד נמשך ע"י שמואל בהיותו בן עשרים ושמונה (סדר עולם פרק יג, פסיקתא דרב כהנא
'החדש'), ומשנים אלו יש להפחית שנתיים שבהן מלך שאול, ואחת עשרה שנים שבהן שפט שמואל את
ישראל לבדו (סדר עולם שם, וכפי שכתב רבינו לעיל בפרק הרביעי), הרי שחמש עשרה שנה קודם נבואתו
של שמואל, נולד דוד.

71 וזהו החשוב: כאמור, שמואל החל להנהיג את ישראל אחת עשרה שנה כאשר מלאו לדוד חמש עשרה
שנה, הרי שבתחילת שנת השש עשרה לדוד החל שמואל להנהיג למשך אחת עשרה שנים שלמות, ובתחילת
שנת עשרים ושמונה לדוד נתמנה שאול למלך. וחשוב זה מתאשר גם מהאמור לקמן שדוד נתמנה למלך
בהיותו בן שלשים שנה, וכיון ששמואל מינה אותו מיד לאחר שהדיח את שאול - שמלך שנתיים, נמצא
ששאוּל החל למלוך בהיות דוד בן עשרים ושמונה.

72 שמואל הנהיג את העם אחת עשרה שנה לבד, ולאחר מכן שנתיים נוספות יחד עם שאול (סדר עולם פרק
יג).

73 שמואל א' יד נ: וְשָׁם שָׁר צָבָאוּ אֲבִינִר בֶּן נֹר דָּוִד שְׂאוּל.

74 שמואל א' פרקים יא, יג, יד. ונשאל ר' אברהם בן הרמב"ם (שו"ת ראב"ם סי' כב): ילמדנו רבינו מה פירוש
הכתוב "בן שנה שאול במלכו". והשיב: ר"ל בזמן המאורע ההוא או התאריך ההוא היה לשאול שנה אחת
במלכותו, וככה באר רבינו סעדיה ז"ל. ע"כ.

75 בכתוב לא התפרש אימתי היתה מלחמת עמלק, ורס"ג הסיק שמלחמה זאת היתה בשנה השניה למלכות
שאול, מכך שבמקרא מפורש ששאול מלך רק שנתיים (שמואל א' יג א), ונאמר שמיד לאחר מלחמת עמלק
הדיחו שמואל מהמלכות.

76 שמואל א' טו א-ט.

77 שמואל א' יז יב: וַדָּוִד בֶּן אִישׁ אֶפְרַתִּי הַזֶּה מִבֵּית לָחֶם יְהוּדָה וְשָׁמוּ יֹשִׁי וְלוֹ שְׁמֹנֶה בָּנִים. שם יז יד: וַדָּוִד הוּא
הַקָּטָן. וכן שם טז י"א: וַיַּעֲבֹר יֹשִׁי שְׁבַעַת בָּנָיו לִפְנֵי שְׁמוּאֵל וְגו'. וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל יֹשִׁי הֲתִמּוּ הַנְּעָרִים וַיֹּאמֶר
עוֹד שָׂאֵר הַקָּטָן וְהִנֵּה רָעָה בְּצֹאֵן וְגו'. ומדברי רבינו מבואר שדוד היה הבן השמיני, וכפשוט לשון הכתובים

שימלך על בני ישראל" - ציווה ישי את שבעת בניו שיעברו לפניו, ולא ראה באף אחד מהם את האות אשר הודיע לו ה' עליו⁷⁸, ושלה והביא את דוד מרעיית הצאן, ומשחו בשמן אשר בו היו מושחים את כהניהם ומלכיהם.⁷⁹ וסר אומץ הלב משאול⁸⁰ מהזמן ההוא, ועבר אל דוד.⁸¹ וראשית הכיבושים אשר כבש שהרג את "פאלות", והוא גלית⁸², והוא היה הגיבור של הפלשתים, והיה זה בשנת השלושים לחיי דוד, ואז שבה ההנהגה לשאול, והחל דוד להצליח עד כדי ששלח אותו שאול למלחמות וכיוצא בזה, ואהבוהו העם.⁸³ והשיא לו שאול את בתו ושמה מיכל.⁸⁴ וכאשר ראה שאול זאת, קינא בו וביקש להורגו, והיה בורח מפניו אל ההרים וכיוצא בהם, וביקש אחריו שאול ולא תפס אותו.⁸⁵

ושתי פעמים שלט דוד בשאול והיה יכול להורגו ולא ציית לרצונו.⁸⁶ הראשונה במערה אשר נכנס אליה שאול להיפנות בה, ודוד היה מתחבא באחת מזוויותיה ולא ידע שהוא שם,

בשמואל הנ"ל. והא דבדברי הימים א' ב טו נאמר שדוד היה בנו השביעי של ישי, ביאר רבינו יונה אבן ג'נאח שהכתוב בדברי הימים שם "דָּוִד הַשְּׁבִיעִי" הוא כאילו נכתב: "השמיני", וזאת ע"פ המבואר בכתובים בשמואל הנ"ל שהיו לישי שמונה בנים ודוד היה הקטן מכולם (הביאו הרד"ק בפירושו לדברי הימים שם, ובספר השרשים שרש שבע. והשווה ספר הרקמה מהדור' וילנסקי עמוד שיב. והזכיר דבריו גם ראב"ע בספר צחות שער כ עמוד רכט). ובפשיטתא (דברי הימים שם): "ואליהו שביעיא ודוד תמיניא". והרי זה כדברי רבינו שהדגיש שדוד היה הבן הקטן מכולם. ודלא כמדרש תהלים (קיט קמא) ושאר המפרשים שכתבו שדוד לא היה הקטן ממש, אלא שהיה מקטין עצמו וכיוצא ב, ולעולם היה מתחתיו אליהוא. וכן דלא כר' יהודה בן קורייש שפירש שלאליאב - בנו של ישי - היה בן גדול, וגם אותו העביר ישי לפני שמואל בכלל שבעת הבנים שעברו לפני דוד, ולעולם דוד היה בנו השביעי של ישי (הוב"ד בפירוש דברי הימים המיוחס לאחד מתלמידי רס"ג, קירכהיים, 1874).

78 שמואל א' טז ג: וְקָרָאתָ לְיִשִּׁי בֶּזֶכַח וְאַנְכִי אֹדִיעֶךָ אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה וּמִשְׁחָתָ לִי אֵת אֲשֶׁר אֶמַר אֵלֶיךָ. ומפרש רס"ג שלא היתה זאת אמירה במובן דיבור עם מילים, אלא אות מאת ה' אשר בו יודע לשמואל מי הוא זה אשר בו בחר ה'. ולפ"ז מובן איך ידע שמואל לומר על כולם "גם בזה לא בחר ה'", שהרי במקרא מובא שרק על אליאב אמר לו ה' במפורש שאינו ראוי למלוכה, ולא על שאר הבנים.

79 כריתות (ה): שמן המשחה שעשה משה במדבר הרבה נסים נעשו בו מתחלתו ועד סופו וכו' ובו נמשחו כהנים גדולים ומלכים.

80 שמואל א' טז יד: וְרוּחַ ה' סָרָה מֵעַם שָׁאוּל. ותרגם יונתן: ורוח גבורה מן קדם יי דהות עם שאול עדת מניה. 81 שמואל א' טז יג: וַתִּצְלַח רוּחַ ה' אֶל דָּוִד מִהֵינֹם הָהוּא וַתִּפְּלֶה. וכדתרגם יונתן ושרת רוח גבורה (ראה מיוחס לר"י קרא ורי"ד). ור' אברהם בן שלמה בפירושו לשמואל א' (עמ' קצו) ביאר שאחת ממעלות הנבואה היא אומץ לב וכח, ומעלה זו ניתנה בתחילה לשאול כאשר נמשח למלך ככתוב (שמואל א' יא ו) וַתִּצְלַח רוּחַ אֱלֹהִים עַל שָׁאוּל, ולאחר שחטא סרה ממנו ועברה לדוד, ע"ש ובפירושו לפרק יא (עמ' קכו). וכל הענין בשמואל א' פרק טז א-יד.

82 בשם זה נקרא שאול המלך בפי הערבים, וגלית נקרא אצלם "ג'אלות". [ושמא יש להגיה כאן: "ג'אלות", והמעתיק החליף בין אותיות ג'-ט משום דמיון תבניתן, שהגרש שעל האות ג נדמה לו כהמשכה של הרגל]. 83 שמואל א' יח ה: וַיֵּצֵא דָוִד כָּל אֲשֶׁר יִשְׁלַחְנוּ שָׁאוּל יִשְׁפִּיל וַיִּשְׁמְהוּ שָׁאוּל עַל אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה וַיִּיטַב בְּעֵינֵי כָל הָעָם וְגַם בְּעֵינֵי עַבְדֵי שָׁאוּל. והזכיר רס"ג את אהבת העם לדוד בספר הגלוי (עמ' 167) וכתב: 'ויתכן שיהיה באומה איש שכולם אוהבים אותו מלבד מעטים, כאומרו 'כָּל יִשְׂרָאֵל וַיְהוּדָה אֲהָב אֶת דָּוִד'.

84 שמואל א' יח כז.

85 שמואל א' פרק יט.

86 לתאווה, לרצונו האישי. וכמש"כ רבינו בספר דרישת החכמה (פירושו למשלי פרק א עמוד לב) שרצונו הפנימי של דוד היה להרוג את שאול אלא ששלט בעצמו ונמנע מכך, וז"ל: 'ודומה לו - לצורך במציאת העצה אחר שנכנס בצרה בטרם תחול המכה] מעניני הדת במי שלא הרגיל נפשו באופן טבעי להירתע מן העברות, אבל כאשר הרגיש את העברה שהיא קרובה לפניו נעצר ומפסיק הגורם על ידי התרחקות יום או יומים או בשבועה או במה שדומה לזה ממה שירסנהו מלעשותה, כמו שרסן דוד את הלהיטות להרוג את שאול בשבועה, כאמרו חי ה' כי אם ה' יגפנו'.

ויעצוהו אלו שהיו עמו להרגו ומנעם מכך, ולקח מקצה אדרתו לאות, להראותה לו לאחר זמן.⁸⁷ והשניה בקצה הישימון - והוא המדבר, ישן שאול וכל מי שעמו, ובא דוד בלילה כדי לקחת מאצל ראשו את צפחת המים⁸⁸ והחנית, להראות את שתיהן לסימן.⁸⁹

ובאחרית השנה ההיא מת שמואל הנביא⁹⁰, והוא בן חמישים ושתים שנה⁹¹, וארכעה חודשים לאחר מכן נהרג שאול במלחמה - הוא ושלושת בניו⁹², ושמותם יהונתן ואבינדרב ומלכישוע.⁹³

והגיעה השמועה אל דוד ביום השלישי⁹⁴, ושב אל העיר, והוא בן שלושים שנה⁹⁵, והלכו אליו שבט יהודה וקבלו את מרותו⁹⁶, והתקיימה מלכותו עליהם לבדם שבע שנים וששה חודשים⁹⁷, וזה לפי שהם שבטו, כי דוד בן ישי בן עובד בן בעז בן שלמא בן נחשון בן עמינדב בן רם בן חצרון בן פרץ בן יהודה.⁹⁸

ובשנת השלושים לחיי דוד מת שאול⁹⁹, והתאבל עליו, והיה עליו בצער¹⁰⁰, וקלל את מקום נפילתו שבמשך כל ימי עולם לא ירד עליו הגשם.¹⁰¹

87 שמואל א' פרק כד.

88 "אדואה מא" - כלי קיבול קטן למים עשוי עור (מילון א' שרונים).

89 שמואל א' פרק כו.

90 העדות הקדומה ביותר לתאריך פטירתו של שמואל מצויה בפיוט לר' אלעזר בירבי קליר (המאה השביעית) שכתב שהיה זה בכ"ז סיון, לעומתו ר' פנחס הכהן (אמצע המאה השמינית) כתב בפיוט שחיבר שהיה זה בכ"ט סיון, וכך ברוב רשימות-תעניות המייצגות את מסורת ארץ ישראל ואיטליה מוזכר אחד משני תאריכים אלו. מאידך במגילת תענית בתרא ובשאר רשימות-תעניות הקרובות לה, נכתב שתאריך פטירתו של שמואל היה בכ"ח אייר (ראה פירוט מלא של הפיוטים והרשימות ושינויי נוסח בהם בספר 'למה צמנו', עמ' קעז ואילך). יתכן שדעתו של רבינו היא שפטירתו של שמואל היתה בסוף חודש סיון וכפי מסורת ארץ ישראל ואיטליה, משום שתאריך זה מאוחר יותר, וא"כ כוונתו שהיה זה לקראת סוף השנה ולא בסופה ממש. ועוד אפשר שאין הכוונה דווקא לסוף השנה, אלא כיון שהזכיר מאורעות שהיו בשנה זו, כתב שבסופה היתה פטירת שמואל.

91 סדר עולם פרק יג: 'כל ימיו שלשמואל הרואה אינן אלא חמשים ושתים שנה, שנאמר ועלי הכהן ישב והיא מרת נפש (שמ"א א ט-י). באותה שעה ניתמנה להיות שופט, והוא שפט את ישראל ארבעים שנה (שמ"א ד יח). נישתיירו שלש עשרה, צא מהן שנה אחת לעיבורו, נימצא חמשים ושתים שנה'. וכוונתו שעל ארבעים שנות עלי יס להוסיף שלש עשרה שנה שבהן שפט שמואל את ישראל (אחת עשרה לבדו ועוד שנתיים יחד עם שאול) פחות שנה אחת לעיבורו הרי חמישים ושתים. וראה מש"כ בזה האברכנאל בפירושו לשמואל א' פרק ח פסוק א.

92 סדר עולם פרק יג: 'שמואל מת לפני מיתתו שלשאל בארבעה חדש, ויהי מספר הימים אשר ישב דויד' (שמ"א כז ז). וראה בפירושו רח"מ לסדר עולם שכתב שכך הוא הנוסח הקדום בסדר עולם ע"ש, ועוד הביא שישנם כתבי יד (המשתייכים כולם למשפחה אחת) הגורסים שהיה הפרש של שבעה חודשים בין מות שמואל לשאול, ודעה זאת הביא גם הרד"ק בשם חז"ל בפירושו לשמואל א' (כה א). ואולם כאמור הנוסח המדויק בסדר עולם, וכפי שגם היה בנוסח הסדר עולם שעמד לפני רס"ג, הוא 'ארבעה חדש'.

93 שמואל א' לא ב. דברי הימים א' י ב.

94 שמואל ב' א א-ב.

95 שמואל ב' ה ד.

96 שמואל ב' ב א-ד.

97 שמואל ב' ב יא. מלכים א' ב יא. דברי הימים א' ג ד.

98 דברי הימים א' ב ג-טו. וראה רות ד יח-כב.

99 שמיד לאחר פרשת מות שאול (שמואל א' פרק לא) נזכרה פרשת מינויו של דוד למלך (שמואל ב' ב ד). ודוד הרי נתמנה למלך בגיל שלשים שנה, וכדלעיל.

100 שמואל ב' א יא-יב. במקור הערבי סדר המשפטים מהופך [וקלל את מקום נפילתו, והיה עליו בצער, שבמשך וכו'], ונראה דכן צ"ל.

ובשנה ההיא קיבלו עליהם אחד עשר השבטים את מרותו של איש בשת בן שאול, ומלך עליהם שנתים. ובשנתים האלה היה שרו של שאול - אבנר, ושרו של דוד - יואב בן צרויה נלחמים זה בזה.¹⁰²

אחר כך נהרג איש בשת בן שאול בשנת השלשים ושלש לחיי דוד, והיו אחד עשר השבטים חמש שנים בלי מלך.¹⁰³

ובשנת השלושים ושמונה הלכו אחד עשר השבטים יחדיו אל דוד וקבלו את מרותו עליהם בחברון, ונעשה מלך על כל השבטים שלושים ושלש שנה.¹⁰⁴

ועבר מחברון אל ירושלים¹⁰⁵ לפני שנבנה הבית, וכבש לבני ישראל כבושים רבים, בארץ פלשתים ובארץ מואב ועמון וחלב וצובה¹⁰⁶ וארם וזולת אלה.¹⁰⁷ והרג את שלושת אחי גולית¹⁰⁸, והם סבכי ולחמי וישבי ובעל התוספות - אשר היו אצבעות ידיו ורגליו עשרים וארבע.¹⁰⁹

ונולדו לו ילדים - בזמן שמלך על שבט יהודה ששה בנים¹¹⁰, ואחר שנתמנה על שאר השבטים שלשה עשר בנים.¹¹¹

ובשנת החמישים ושמונה לחייו היתה פרשת אוריה.¹¹²

ובשנת השישים לחייו הרג אבשלום¹¹³ - שהוא בנו הרביעי¹¹⁴ - את אמנון, והוא בנו הגדול יותר.¹¹⁵ והוא ברח לגשור וישב שם שלוש שנים.¹¹⁶

101 שמואל ב' א יז-כב.

102 שמואל ב' פרק ב.

103 שמואל ב' ה ה-ד. סדר עולם פרק יג: 'ויהי אחרי כן (שמ"ב ב א), בן ארבעים שנה איש בשת (שמ"ב ב י), נימצאת מלכות ישראל בטילה חמש שנה'.

104 שמואל ב' ה ה. מלכים א' ב יא.

105 במקור "בית אלמקדס", וכך הוא כינויה של ירושלים בפי הערבים על שם בית המקדש שבה. והכוונה כאן לירושלים דוקא ולא לבית המקדש, וכפי שמבהיר רבינו מיד שבזמן זה טרם נבנה הבית.

106 במקור: "נציבין", והיא צובה האמורה בשמואל ב' ח ג: וַיֵּךְ דָּוִד אֶת הַדְּדַעְזֹר בֶּן רַחֲבִי מֶלֶךְ צֹבָה. וכן בתפסיר לתהילים (ס ב) תירגם רס"ג "צובה" - "נציבין" (וראה שם בהע' הר"י קאפח). ו'צובה' ו'חלב' שני מקומות הן, וכפי שהרמב"ם (הל' תרומות פ"א ה"ג) זיהה אותם כמקומות שונים, וכתב: 'הארצות שכבש דוד חוץ לארץ כנען, כגון ארם נהרים או ארם צובא ואחלב וכיוצא בהן'.

107 שמואל ב' ח א-ח. פרק י. פרק יא א. ועוד נזכר כיבושו של דוד בארם נהרים וארם צובה בתהלים (ס ב).

108 במקור: 'טאלות', וכדלעיל שזהו כינויו של 'גולית' אצל הערבים. ובכת"י 2ד נוסף: 'הוא גולית'.

109 שמואל ב' כא טו-כב. וראה דברי הימים א' כ ד-ח.

110 שמואל ב' ג ב-ה.

111 שמות הבנים נמנו בפירוט בדברי הימים א' יד ג-ז. ובשמואל ב' ה יג-טז נפרטו אחד עשר בנים בלבד, ראה בפירוש הרד"ק שם שכתב ליישב זאת.

112 רבינו קובע לקמן ששלמה מלך על ישראל בגיל שתים עשרה שנה. ולפי זה יתבאר החישוב, והוא, שכיון ששלמה נולד מיד לאחר מעשה בת שבע כמבואר בשמואל ב' יב כד-כה, וכפי שדייק גם הסדר עולם (פרק יד), והיה בן שתים עשרה שנה במות דוד - שנפטר בגיל שבעים, נמצא שאירעה פרשת אוריה בהיות דוד בן חמישים ושמונה.

113 שמואל ב' יג כג-כט.

114 בשמואל ב' ג ג ובדברי הימים א' ג ב מפורש שאבשלום היה השלישי ואדוניה הרביעי.

115 שמואל ב' ב ב.

116 שמואל ב' יג לח.

ובשנת השישים ושלש לחייו פיים יואב את דוד על אבשלום, ובטח בו, וחזר¹¹⁷, וישב בירושלים שנתים.¹¹⁸

ובשנת השישים ושלש יצא אבשלום הזה במרד על אביו¹¹⁹, ולפי שריחם דוד על בנו קיבל על עצמו לצאת מירושלים כדי שלא תחרב העיר¹²⁰, והלך לעבר הירדן ושהה שם כמה ימים, עד שהתקיף אותו אבשלום, ומצא אותו יואב תוך זמן מועט, ונתן לו ה' את הנצחון עליו והכניע את אבשלום, ונכנסה פרדתו תחת עץ אלה גדול, ונלכד¹²¹ בו שער, ועברה הפרדה מתחתיו ונותר תלוי בשער, ובא לקראתו יואב והסיר את ראשו, והתאבל עליו דוד אבל גדול.¹²²

ומהשנה השישים ושבע עד סוף חייו החל להכין מה שנצרך לבית המקדש ותיקונו, מן הזהב והכסף והנחושת והברזל והאבנים והקורות ושאר מה שנצרך לו, כי ה' אמר לו בחזון ששלמה בנו יבנה אותו.¹²³ והיה מה שהכין לו מהממון מאה אלף ככרות זהב ואלף אלפים ככרות כסף¹²⁴, סך הכל אלף בתי אוצרות.¹²⁵ ואותו הממון שצבר וכל השלל ששלל לא לקח מהם אלא כדי מזונו¹²⁶, כי הוא שמר אותם, כי כולם נתנום קודש לה' - יתעלה כבודו.¹²⁷

ובשנתו השבעים חילק את בני לוי ובני אהרן לעשרים וארבעה חלקים¹²⁸, שכל חלק מהם ישרתו בבית המקדש שבוע, וזהו המשמר המתחלף בכל עשרים וארבעה שבועות.¹²⁹

117 שמואל ב' יד א-כד.

118 שמואל ב' יד כח.

119 סדר עולם פרק יד: 'ויהי מקץ ארבעים שנה ויאמר אבשלום כי נדר נדר (שמ"ב טו ז-ח), היא שנת שלשים ושש למלכות דוד'. כיון שדוד מלך ארבעים שנה, ועברו חמש שנים ממרד אבשלום עד מות דוד, והם: שלש שנות הרעב (שמ"ב כא א), שנה אחת שמנה את ישראל (שמ"ב כד ח), ושנה נוספת שבה חילק את משמרות הכהונה והלויה (דה"א כו לא), נמצא שאבשלום מרד בתחילת שנת השישים ושש לחיי דוד.

120 שמואל ב' טו יד: 'ויאמר דוד לכל עבדיו אשר אתו בירושלים קומו ונבכרחה פי לא תהיה לנו פליטה מפני אבשלום מהרו ללכת פן ימהר והשגנו והדיח עלינו את הרעה והפה העיר לפי חרב.

121 במקור "פתעלק", ראה מילון בלאו (עמ' 786 ערך והק I).

122 כל המעשה בשמואל ב' פט"ו ז - פי"ט ה.

123 שמואל ב' ז יב-יג. דברי הימים א' יז יא-יב.

124 דברי הימים (א' כב יד): 'והנה בעניי הכינותי לבית י"י זהב פפרים מאה אלף וקסף אלף אלפים פפרים ולנחשת ולברזל אין משקל כי לרב היה ועצים נאבנים הכינותי.

125 במקור הערבי: 'אלף בית מאל ו"ת בית מאל'. וזו כפילות ללא צורך (ו"ת פתרונו 'אלף', והמעתיק הפך את המספרים כשם שנהג בחיבור זה כמה פעמים, ולדוגמא בפרק הרביעי כתב פעמיים ו"ט במקום ט"ו, ועוד. הרי שכוונתו באות ו' לשש מאות, וזו דרך לא מצויה לציון מספרים באותיות). וכך כתב רבינו בהקדמתו לספר התהלות (עמ' כו): 'דוד המלך הקדיש לה' מאת [אלף] ככר זהב ואלף אלפים ככר כסף כאמרו ואני בעניי הכינותי לבית אלהי זהב ככרים מאה אלף וגו', וכאשר תסכם את זה יהיו אלף בתי אוצר'.

126 ירושלמי (פאה פ"ד ה"ב, גיטין פ"ח ה"ג, ב"מ פ"א ה"ד): 'הנה בעניי הכינותי וגו'. שהיה מתענה ומקדיש סעודתו לשמים'. וכפי שפירש הפני משה שלא היתה זאת תענית ממש, אלא שהיה מצמצם בסעודתו שלא כדרך המלכים בשביל להקדיש לשמים. וזהו שכתב התרגום שם: "והא בסגופי ובצומי אתקנית לבית מקדשא דיי דהבא וכו'". וזהו שהעיד על עצמו דוד שם שבכל כוחו הכין לבית ה' את הזהב והכסף וכו', משום שאף בסעודתו היה מצמצם לשם כך (דברי הימים א' כט ב-ג).

127 דברי הימים א' כט ו, ט: 'ויתנדבו שרי האבות ושרי שבטי ישראל ושרי האלפים והמאות ושרי מלאכת המלך. וישמחו העם על התנדבם כי בלב שלם התנדבו לה'.

128 שהיו כ"ד משמרות ליום וכ"ד משמרות כהנים, וראה מש"כ בזה רבינו בספר המדות (פירושו לאיכה א ד).

129 סדר עולם (פרק יד): 'בשנה האחרונה התקין דוד המלך משמרות כהונה ולויה, בשנת הארבעים למלכות דוד' (דה"א כו לא). חלוקת הכהנים והלוים למשמרות מתוארת בדברי הימים א' פרקים כד-כו. בתחילת

וכאשר קרבה מיתתו קרא לשלמה בנו, וציווהו לעבוד את ה' יתברך ויתעלה, וחיוקו¹³⁰, ומינה אותו על בני ישראל, וציווה אותו לבנות את בית המקדש, ומסר לו בכתב את גבולותיו וכל מה שנצרך לו¹³¹, ומת דוד והוא בן שבעים שנה.

ומלך אחריו שלמה בנו, כאשר מלאו לו שנים עשרה שנים מחיו¹³², וחנן אותו ה' יתברך ויתעלה מן המדע והחכמה¹³³, שבזה היו כל בני ישראל יראים ממנו ובוטחים בו¹³⁴, ומזאת מה שהרויח מהפלשתים ומה ששלט באנשי שבא¹³⁵ ואנשי מצרים¹³⁶. ומלך על העם ארבעים שנה¹³⁷, ומהן שהה שלש שנים לפני שהחל כלל בבנית בית המקדש, וכאשר היתה השנה הרביעית התחיל בבנייתו, וזאת בחודש אייר, והיתה השנה ההיא שנת ארבע מאות

החלוקה נאמר 'ויחלקם דוד' (דה"א כד ג), ובסופה נאמר 'בשנת הארבעים למלכות דוד' (דה"א כו לא), נמצא שהחלוקה נעשתה במהלך השנה האחרונה לחיי דוד, שחי שבעים שנה ומתוכם מלך ארבעים שנה (פירוש רח"מ לסדר עולם).

130 מלכים א' ב א-ד.

131 דברי הימים א' כח ט-כ.

132 סדר עולם (פרק יד): 'מאיכן אתה מחשב שבן שנים עשרי שנה שלמה במלכו, וישלח ביד נתן הנביא (שמ"ב יב כה) וה' אהבו (שמ"ב יב כד) באתו הפרק ויהי אחרי כן ולא בשלום (שמ"ב יג א) ויהי לשנתים ימים ויהיו גוזזים (שמ"ב יג כג) ואבשלום ברח וילך גשור (שמ"ב יג לח) הרי חמש וישב אבשלום בירושלם שנתים ימים לפני המלך לא ראה (שמ"ב יד כח) הרי שבע ויהי רעב כימי דוד שלש שנים (שמ"ב כא א) הרי עשר וישוטו בכל הארץ ויבואו מקצה תשעה חדשים ועשרים יום ירושלם (שמ"ב כד ח) הרי אחת עשרי בשנה האחרונה התקין דוד המלך משמרות כהונה ולויה בשנת הארבעים למלכות דוד' (דה"א כו לא).

133 דברי הימים ב' א יב: הַחֲכָמָה וְהַמִּדָּע נָתַן לָךְ.

134 מלכים א' ג כח: וַיִּשְׁמְעוּ כָל יִשְׂרָאֵל אֶת הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר שָׁפַט הַמֶּלֶךְ וַיֵּרְאוּ מִפְּנֵי הַמֶּלֶךְ כִּי רָאוּ כִּי חֲכָמָה אֱלֹהִים בְּקִרְבּוֹ לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט.

135 במקור הערבי: "אלימן", והיא תימן של ימינו, ובמקרא נקראת 'שבא', משום שארץ זו היתה משכנה של מלכות שבא עד לפני כאלפיים שנה, שאז נכבשה ושלטתה עברה ליושבי תימן. והרי זה כפי שכתב ראב"ע בפירושו לדניאל בשם רס"ג (ז יד), וז"ל: 'ומלכות אלימן היא שבא כו' לדעת הגאון רב סעדיה'. ועוד כתב שם (יא ו): 'ובת מלך הנגב - היא מלכת שבא, וזאת המלכות תקרא בלשון ישמעאל אלימן'. ונראה שמקור הדברים הנ"ל שהביא ראב"ע בשם רס"ג אינו אלא מספר "קורות הזמן", שכלל הידוע לנו זהו המקום היחיד בו רס"ג כותב לזהות את 'שבא' עם 'תימן', ועש"ה בדברי ראב"ע [ואין להקשות מכך שברשימת בני נח בבראשית (י ז) כתב רס"ג לזהות את שבא עם עמים אחרים, משום שכנודע היו שלשה עמים שונים שנשאו שם זה, והם (א) שבא בן רעמה, והוא מבני חם, (ב) שבא בן יקטן והוא מבני עבר, (ג) ושבא בן יקטן והוא מבני אברהם וקטורה. עובדה זו ציינה כבר רס"ג בפירושו לבראשית (עמ' 269) ובהקדמתו למגילת בני חשמונאי (מהדור' האוצר עמ' ה)]. ר' בנימין מטודילה כתב ג"כ שארץ שבא נקראת ארץ אלימן (מסעות ר' בנימן, מהדור' אדלר עמ' מו). ויש לציין שבתרגום השבעים (בראשית כה ג) תרגם "את שבא" - "את שבא ואת תימן" (וראה מ' צפור, תרגום השבעים לספר בראשית עמ' 302). הד לדברים אלו יש למצוא במסורת עתיקה שנמסרה בקרב יהודי תימן בדבר ראשית התיישבותם בארצם, ואשר הביאה הרב עמרם קרן בספרו סערת תימן (פרק ראשון עמ' ג), ואלו הם דבריו שם: 'גלות עם ישראל לתימן, יש מקדימים הזמן ומשערים כי בתקופת היות ישראל תועים במדבר נשמטו מהם לגליל תימן ונתישבו בנפת ארץ שבא בירת הממשלות, אותותיהם אותות כי לא שמעה מלכת שבא את שמע חכמת שלמה כי אם מפי עם ישראל תושב הארץ המתפאר במלך אומתו, וזולתם מי יפיץ חכמתו ותארי מלכותו'. וכל פרשת שלמה עם מלכת שבא במלכים א' א-יג, ובדברי הימים ב' ט א-יב.

136 כלומר שהיו הפלישתים מעלים לו מיסים, והיה מושל עד גבול מצרים, וככתוב (מלכים א' ה א): וּשְׁלָמָה הָיָה מוֹשֵׁל בְּכָל הַמְּמַלְכוֹת מִן הַנֶּהָר אֲרֶץ פְּלִשְׁתִּים עַד גְּבוּל מִצְרַיִם מִגְּשֵׁים מִנְחָה וְעֹבְדִים אֶת שְׁלָמָה כָּל יְמֵי חַיָּיו.

137 מלכים א' יא מב.

ושמונים לנבואת משה עליו השלום.¹³⁸ ואם יחשוב משהו שנוסף עליהן תשע שנים¹³⁹, זה כולל את השנים הפשוטות, ומלמד שהסיכום מחייב להשמיטן, כי המנהיגים ממשו עד שלמה הם שמונה עשר, וצריך להשמיט שנה בין כל שני מנהיגים, כי אין זה רגיל שיתמנו המנהיגים בתחילת השנה משנות ימי עולם, אלא מתמנים במקצתה ונפטרים במקצתה, ונמנות יחדיו שנתיים.¹⁴⁰

ושהה בבניית הבית שבע שנים, וסיים אותו בשנת האחת עשרה למלכותו.¹⁴¹ והיה אורך הבית הנבחר ששים אמה ורוחבו עשרים אמה וקומתו שלושים אמה,¹⁴² ואורך היקף הבית ורוחבו חמש מאות על חמש מאות.¹⁴³ אחר כך כינס אליו את בני ישראל, והקריב בו קרבנות והתפלל בתחינה לה',¹⁴⁴ וירדה האש מהשמים ושרפתם.¹⁴⁵ ומהשנה השתים עשרה החל בבניית הארמון למלכותו בציון, ושהה בבנייתו שלוש עשרה שנה, עד השנה העשרים וארבע למלכותו.¹⁴⁶

ובשנת העשרים וחמש באה אליו מלכת שבא ומי שעמה.¹⁴⁷ ונשמעו לו כל מלכי הארץ, והיו מספקים לו בכל שנה מהזהב והכסף והבגדים והבשמים והבהמות והנשק כפי יכולתם, והיו באים לפניו לדון.¹⁴⁸ על כל דבר וכל ענין, ושאלהו על כל דבר נסתר.¹⁴⁹ ומת בן חמישים ושתים שנה¹⁵⁰, והיו לו מסים כבדים על בני ישראל, והעמיד על כך שנים עשר אנשים משנים עשר שבטים, והיה כל אחד מהם ממונה על כך חודש אחד מחודשי השנה.¹⁵¹

138 מלכים א' ו א: וַיְהִי בְשָׁמוֹנִים שָׁנָה וָאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה לִיצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשָׁנָה הָרִבְעִית בְּחֹדֶשׁ זֶה הוּא הַחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי לְמֶלֶךְ שְׁלֹמֹה עַל יִשְׂרָאֵל וַיָּבֵן הַבַּיִת לַה'. וכפי שכתב רבינו לעיל בתחילת פרק רביעי שמשנה נתנבא לראשונה בשנה בה יצאו ישראל ממצרים.

139 על מנין השנים שזכר לעיל. והזכיר דברים אלו ר' יהודה בן בלעם בפירושו לספר מלכים א' (כת"י פטרבורג EVR ARAB I 1377 דף 41) בשם רס"ג מספר קורות הזמן.

140 כלומר, ששנים אלו הן שנים מקוטעות. וזהו החישוב: משה 41 [שהתנבא בהיותו בן 79], יהושע 28, עתניאל 40, אהוד 80, ברק 40, מדין 7, גדעון 40, אבימלך 3, תולע 23, יאיר 22, עמון 18, יפתח 3 [משום ששלוש שנים מכהונתו כלולות בשנות שעבוד בני עמון, ע"פ המבואר בסדר עולם ששלח את המלאכים לבני עמון בשנתו השניה], אבצן 7, אלון 10, עבדון 8, שמשון 20, עלי 25 [אף שהנהיג את ישראל בסך הכל ארבעים שנה, מ"מ מחשבים עד שנה זאת, משום שכתב רבינו לעיל בפרק רביעי שבשנה זו נולד דוד], דוד 70, שלמה 4, סך הכל תשע עשרה מנהיגים ו-489 שנים, ומזה מפחיתים תשע שנים.

141 מלכים א' ו לז - ז א.

142 מלכים א' ו ב.

143 מדות ב א: 'הר הבית היה חמש מאות אמה על חמש מאות אמה'.

144 מלכים א' פרק ח. דברי הימים ב' פרקים ה ו.

145 דברי הימים ב' ז א.

146 מלכים א' ז א: וְאֵת בֵּיתוֹ בָּנָה שְׁלֹמֹה שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה. והחל בבניית ביתו רק לאחר שהשלים את בניית בית המקדש ולא בנה אותם במקביל, וכמפורש בכתוב (מלכים א' ט י. דברי הימים ב' ח א) שרק בשנת העשרים מאז החל בבניית בית המקדש השלים את בניית ביתו, שכאמור ארך שלש עשרה שנה. וזהו שכתב רבינו שהשלים את בניית ביתו בשנת העשרים וארבע למלכותו.

147 מלכים א' י א-יג. דברי הימים ב' ט א-יב.

148 באים אליו שידון וישפוט ביניהם.

149 דברי הימים ב' ט כג-כד, כו: וְכָל מַלְכֵי הָאָרֶץ מְבַקְשִׁים אֶת שְׁלֹמֹה לְשֹׁמֵעַ אֶת חֻקָּמָתוֹ אֲשֶׁר נָתַן הָאֱלֹהִים בְּלִבּוֹ. וְהֵם מְבִיאִים אִישׁ מִנְחָתוֹ כְּכֹסֶף וְכֶלֶי כֶּסֶף וְכֶלֶי זָהָב וְשִׁלְמוֹת נֶשֶׁק וּבְשָׂמִים סוּסִים וּפָרָדִים דָּבָר שָׁנָה בְּשָׁנָה. וַיְהִי מוֹשֵׁל בְּכָל הַמְּלָכִים מִן הַנְּהָר וְעַד אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים וְעַד גְּבוּל מִצְרַיִם. וכן במלכים א' י כד"כ, אלא ששם נכתב: וְכָל הָאָרֶץ מְבַקְשִׁים אֶת שְׁלֹמֹה. ורבינו תפס כלשון הכתוב בדברי הימים.

150 שהחל למלוך בגיל שנים עשרה (סדר עולם פרק יד, וכדלעיל), ומלך במשך ארבעים שנה (מלכים א' יא מב. דברי הימים ב' ט ל).

וכאשר עברה המלכות לרחבעם בנו, התקבצו העם אליו, ואמרו לו "אביך היה מכביד עלינו את המסים, ורצוננו ממך כי תקל אותם עלינו כדי שנכיר במרותך". ודחה אותם שלשה ימים, והתייעץ עם החכמים אשר היו מצויים במושב אביו, ואמרו לו "דע לך, כי אם תיטיב להם היום, יהיו ממושמעים לך כל הימים", ועזבם והתייעץ עם הצעירים אשר היו ידידיו, ואמרו לו "אל תבוא לקראתם אלא בתקיפות"¹⁵², כדי שלא ימרדו בך". וכאשר שבו העם ביום השלישי אמר להם בצורה פוגעת "אצבעי עבה יותר ממתני אבי"¹⁵³, ופתחו פיהם המורדים ואמרו "לא נציית לא לך, ולא לאביך, ולא לסבך", ופרשו ממנו כל האומה, והלכו וקיבלו עליהם את מרותו של איש משבט אפרים הנקרא ירבעם בן נבט, ולא נשארו עמו אלא שבט יהודה ובנימין בלבד¹⁵⁴, ומלך עליהם שבע עשרה שנים¹⁵⁵, ונשאר במסורת דוד ושלמה שלוש שנים, אחר כך שינה¹⁵⁶ בשנה הרביעית.¹⁵⁷ וכאשר הגיעה השנה החמישית בא עליו שישק מלך מצרים, ושדד את רכושו ואת כל מה שאסף שלמה, ולא נהרג אחד.¹⁵⁸

ומלך אחריו אביה¹⁵⁹ בנו שלוש שנים¹⁶⁰, והוא נלחם בירבעם להשיב ממנו את המלכות, וגבר עליו, ולא עלה בידו להשיב את המלכות ממנו.¹⁶¹

151 מלכים א' ד ז-יט.

152 אפשר: בכפס.

153 אף שבמקרא בדבריו של רחבעם לישראל לא נכתב שאמר להם משפט זה, ולא הובא אלא בדבריהם של הילדים שייעצוהו לומר כך לישראל, הסב רבינו דברים אלו גם לרחבעם עצמו, וזאת בהתאם לשיטתו של רס"ג שבמקום שהמקרא מקצר במקום אחד ומאריך במקום אחר, יש להקיש מזה על זה. וביאר יסוד זה היטב בפירושו לספר יצירה (פרק רביעי הלכה ח), וז"ל: מנהג דברי כתבי הקדש ודברי החכמים להניח שני דברים או יותר וקובעים בהם משפטים, ויהיה משפט הראשון משמש לשני, ומשפט השני משמש לראשון, ויהיה להם זה במקום אלו רכזו את השנים או השלשה והניחו עליהם שלשת המשפטים יחד. והנה מזה דבר ה' יתרוםם ויתהדר "את משפטי תעשו ואת חקותי תשמרו", אין כוונתו להבדיל המשפטים בעשייה בלעדי החקים, ולא החקים בשמירה בלעדי המשפטים, אלא רצה לחייב את הכל לכל. וכך דבר החכם "שמע בני מוסר אביך ואל תטש תורת אמך", מחייב גם מוסר אמך ותורת אביך. וכיון שאירע כיוצא בזה במלאכות האמנותיות נתברר פירושו כאשר אמר במה שעשה שלמה "ויצר את שני העמדים נחשת שמנה עשרה אמה קומת העמוד האחד וחוט שנים עשרה אמה יסב את העמוד השני", הרי השני רומז שמנה עשרה אמה כראשון, והראשון הקפו שנים עשרה אמה כשני. ואפשר שנוהג זה על קבוצת בני אדם, כאמרו "לי גלעד ולי מנשה ואפרים מעוז ראשי יהודה מחקקי", מה שחייב לכל אחד הרי הוא לכל, והרי הוא במקום לי גלעד ומנשה ואפרים ויהודה והם מעוזי ראשי ומחוקקי בפתח. וכך במה שאחריו "מואב סיר רחצי על אדום אשליך נעלי עלי פלשת אתרועע", מה שחייב לכל אחד הוא לכל, ויהיה מואב ואדום ופלשת סירות רחצי ועליהם אשליך נעלי ואתרועע. וכך בדברי המשנה אמרו בשבת "אין טומנין לא בגפת ולא בזבל ולא במלח ולא בסיד ולא בחול", ולא אמרו ולא בסלעים, ואמרו במזיקים "מרחיקין את הגפת ואת הזבל ואת המלח ואת הסיד ואת הסלעים מן הכותל שלשה טפחים", ולא אמרו ואת החול, וכל אחד החול והסלעים חיובי בכל, ע"ש עוד.

154 מלכים א' יב א-כד. דברי הימים ב' י, יא א-ד.

155 מלכים א' יד כא. דברי הימים ב' י ביג.

156 נטה מדרכם.

157 כמבואר בדברי הימים (ב' יא יז) שהלכו בדרך דוד ושלמה שלש שנים, וכאשר נכונה מלכותו עזב יחד עם כל ישראל את תורת ה'. ובשנה החמישית עלה עליו שישק (שם יב ב). וכתוב בסדר עולם (פרק טז): 'ועשה [ירבעם] את התורה הוא ובנו שנים שלוש, וברביעית מרדו, כי הלכו בדרך דוד ושלמה לשנים שלש (דה"ב יא יז), וברביעית מרדו, ויהי כהכין מלכות רחבעם וכחזקתו וגו' (שם יב א), ואומר וגם קדש היה בארץ (מל"א יד כד). ויהי בשנה החמישית למלך רחבעם עלה שישק וגו' (שם כה. דה"ב יב ב), באלף ומאתים רכב וגו' (שם ג), ויקח את אוצרות בית ה' וגו' (שם ט). וראה בסדר עולם סוף פרק טו.

158 דברי הימים ב' יב ב-ח. ובקיצור במלכים א' יד כה.

159 כלשון הכתוב בדברי הימים ב' יג א. ובמלכים א' טו א: אבים.

ומלך אחריו אסא בנו ארבעים ואחת שנה¹⁶², ובשנת החמש עשרה למלכותו יצא אליהם זרח הכושי בחיל גדול, והתפלל אסא לה' והכניעם לפניו.¹⁶³

ומלך אחריו יהושפט בנו עשרים וחמש שנה¹⁶⁴, אחר כך הגיעו בני עויץ¹⁶⁵ להלחם עמו במדבר ירואל, והפיל ה' יתברך ויתעלה את חרבותם אחד בשני ונשמדו.¹⁶⁶ והיו יראים מיהושפט כל האומות¹⁶⁷, והוא היה מקפיד הרבה במושב הדיינים¹⁶⁸ שישפטו את העם באמת, ושהסופרים ידעו את התורה והלכותיה.¹⁶⁹

ומלך אחריו יהורם בנו שמונה שנים.¹⁷⁰

ומלך אחריו אחזיה בנו שנתיים¹⁷¹, ואחר כך נהרג.¹⁷²

והיתה הפסקה שש שנים, כי עתליה השמידה את כל זרע דוד, ולא נשאר מזרע המלוכה אלא יואש בן אחזיה, והוא בן שנה. וכאשר עברו שבע שנים כינס יהוידע הכהן את שרי הצבא ונכבדי האומה, וקבלו את מרותו והכירו במלכותו¹⁷³, ומלך עליהם ארבעים שנה.¹⁷⁴ ובשנת העשרים ושלוש למלכותו שיפץ את בית המקדש והשלים את מה נהרס ממנו.¹⁷⁵

ומלך אחריו אמציה בנו חמש עשרה שנה, עד שנהרג בעיר הנקראת לביש.¹⁷⁶

160 מלכים א' טו ג. דברי הימים ב' יג ב.

161 מלכים א' טו ז. ובדברי הימים ב' יג כג כתוב שרק בזמן אסא בנו של אבים שקטה הארץ ממלחמה, הרי שבכל שנותיו של אבים לא פסקה מלחמה זו.

162 מלכים א' טו י. דברי הימים ב' טז יג.

163 סדר עולם (פרק טז): 'בשנת חמש עשרי לאסא, בא זרח הכושי והחזיר לאסא את כל הביזה אשר בזה שישק מלך מצרים מירושלם'. קביעת תאריך זה לבואו של זרח הכושי מבוססת על הכתוב בדברי הימים (ב' טו יט) ששם נאמר שלא היתה מלחמה מתחילת מלכות אסא עד שנת שלשים וחמש למלכותו. פרטי המלחמה ותיאור תפילת אסא כתובים בדברי הימים ב' יד ח-יד. והסדר עולם ציין רק את הכניעה של זרח הכושי שבאה לאחר מלחמתו באסא, שהחלה באותה שנה.

164 מלכים א' כב מב. דברי הימים ב' כ לא.

165 אלו הם שני שעיר (אדום) אשר השתתפו במלחמה זאת יחד עם מואב ועמון (דברי הימים ב' כ י, כג). וכינה את 'בני שעיר' 'בני עויץ' משום שהם יושבים בארץ עויץ, וכדכתיב באיכה (ד כא): 'שִׁישִׁי וְשִׁמְחִי בֵּת אֲדָוִם יִשְׁכְּבֶת פְּאָרֶץ עוֹץ. וכפי פירוש רס"ג בספר המידות (איכה שם) שעוץ הנזכר כאן הוא 'עוץ בן דישון' (בראשית לו כח) מ'בני שעיר החרי יושב הארץ' (שם פסוק כ), שנאמר עליהם (דברים ב יב) 'ובני עשו יירשום'. וראה עוד בעיונים לספר המידות (עיון כו).

166 דברי הימים ב' כ א-ל. וכתב רבינו באמונות ודעות (מאמר ג פרק ח עמ' קלח) שעל מלחמה זאת התנבא עבדיה, ומקורו בסדר עולם (פרק כ): 'חזון עובדיה כה אמר ה' אלהים וגו' (עבדיה א א), אימתי היתה מלחמה זו בימי יהושפט ומלך אין באדום נצב מלך' (מל"א כב מח).

167 דברי הימים ב' יז י: 'וַיְהִי פָחַד ה' עַל כָּל מַמְלָכוֹת הָאָרֶצוֹת אֲשֶׁר סְבִיבוֹת יְהוּדָה וְלֹא נִלְחְמוּ עִם יְהוֹשָׁפָט. אפשר: במערכת המשפט.

169 דברי הימים ב' יט ד-יא.

170 מלכים ב' ח יז. דברי הימים ב' כא ה.

171 מלכים ב' ח כו. דברי הימים ב' כב ב. ושם כתוב שמלך שנה אחת. וכוונת רבינו לשנים מקוטעות, וכפי שכתב לעיל שכיון שבדרך כלל מתמנה מלך באמצע שנה ולא בתחילתה, על כן מונים לו את חצי השנה שמלך בה כשנה שלימה.

172 מלכים ב' ט כז. דברי הימים ב' כח ח.

173 כל הענין במלכים ב' יא א-יב. דברי הימים ב' כב י - כג יא.

174 מלכים ב' יב ב. דברי הימים ב' כד א.

175 מלכים ב' יב ז-יז, וכ"ה בדברי הימים כד ד-יד בלא ציון השנה.

176 מלכים ב' יז יז, טז. דברי הימים ב' כה כה, כז.

ומלך אחריו עזיהו בנו חמישים ושתים שנה¹⁷⁷, אלא שהיה מנוגע במה שחלה בו צרעת, כאשר נכנס לבית המקדש ודרש את מעלת אהרן הנביא.¹⁷⁸ והיתה ההנהגה באחריתו ליותם בנו.¹⁷⁹

177 מלכים ב' טו ב. דברי הימים ב' כו ג. ונקט 'עזיהו' כלשון הכתוב בדברי הימים (שם) ובישעיה (א א). ובמלכים 'עזריה'.

178 נבואת אהרן מפורשת בתורה בכמה מקומות בהם נכתב שה' דיבר אליו ישירות, וראוי לציין כאן הערה אחת שמדברי הכתובים האלו משמע שאהרן נתנבא פעמים ספורות בלבד, אולם דעת רבינו סעדיה כפי שביארה באורך בהקדמתו לספר תהלים שכל נבואה אינה עוברת מה' ישירות לנביא אלא באמצעות מלאך והשומע מהמלאך בלבד הוא הנחשב נביא ולא השומע מהנביא, מה שאין כן בנבואת משה שנמסרה לו ישירות מה' בלי אמצעות מלאך, ומשום כך מי שהיה שומע ישירות ממשה אף הוא היה נחשב נביא, והנה אמרו חז"ל שכל נבואה שהיה משה מקבל תחילה היה שוטחה לפני אהרן ואחריו לפני בניו אלעזר ואיתר ואחריהם לפני שבעים הזקנים ולאחריהם לכל ישראל, נמצא א"כ שאהרן היה מתנבא מספר נבואות משה [אלא שדרגת נבואת משה גבוהה יותר כאמור].

179 דברי הימים ב' כו טז-כא. וענין צרעתו נזכר בקיצור במלכים ב' טו ה.